

กลไกการขับเคลื่อนชุมชนให้เข้มแข็งด้วยพลังบวรผ่านมิติวัฒนธรรมชาติพันธุ์ ในเขตชุมชนบ้านปรังกาสิ จังหวัดกาญจนบุรี*

THE MECHANISMS FOR STRENGTHENING COMMUNITY RESILIENCE THROUGH BOR WOR POWER AND ETHNIC CULTURAL DIMENSIONS IN THE PRANG KASI COMMUNITY, KANCHANABURI PROVINCE

พระครูวรกาญจนโชติ (ฉลอง โชติวโร)*, พระเจริญพงษ์ วิชัย, พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑโฒ

Phrakhu Worakanchanochot (Chalong Chotiwaro)*, Phra Jaroenphong Wichai, Phramaha Suphawat Thanawuttho

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี นครปฐม ประเทศไทย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Buddhist College of Sri Dvaravati, Nakhonpathom, Thailand

*Corresponding author E-mail: phrakhuwrkaycnhti@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการพัฒนาห่วงโซ่วัฒนธรรมของชาติพันธุ์ในเขตชุมชนบ้านปรังกาสิ จังหวัดกาญจนบุรี 2) สร้างกลไกการขับเคลื่อนชุมชนบ้านปรังกาสิ ให้เข้มแข็งด้วยพลังบวร และ 3) นำเสนอกลไกการขับเคลื่อนชุมชนบ้านปรังกาสิให้เข้มแข็งด้วยพลังบวร โดยระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เก็บข้อมูลจากการสนทนากลุ่มย่อยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้มีส่วนร่วมสร้างกลไกการขับเคลื่อนชุมชน จำนวน 15 คน การสัมภาษณ์ผู้สนับสนุน จำนวน 15 คน ใช้แบบสัมภาษณ์และชุดกิจกรรมเป็นเครื่องมือ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านปรังกาสิมีทุนวัฒนธรรมชาติพันธุ์กะเหรี่ยงและมอญ คือ ประเพณีวิถีชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่น สารทกะเหรี่ยง กวนข้าวทิพย์ ผูกข้อมือเดือนเก้า รำตง และทองโยะโบราณ พัฒนาเป็นห่วงโซ่วัฒนธรรมใน 4 มิติ ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และสิ่งแวดล้อม ในด้านการศึกษา ชุมชนได้จัดตั้ง 8 ฐานการเรียนรู้ ได้แก่ 1) ฐานประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ 2) ฐานพุทธศิลป์ 3) ฐานประเพณีวัฒนธรรม 4) ฐานสมุนไพรพื้นบ้าน 5) ฐานอาหารชาติพันธุ์ 6) ฐานการทำขนมทองโยะ 7) ฐานเครื่องจักสาน และ 8) ฐานการปั้นเทียนขี้ผึ้ง เชื่อมโยงศาสนา วัฒนธรรม และอาชีพเข้าด้วยกัน นอกจากนี้ ยังเกิดกลไกพลังบวร 6 ด้าน ได้แก่ 1) กลไกการมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน 2) กลไกอนุรักษ์วัฒนธรรมชาติพันธุ์ 3) กลไกพัฒนาวัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ 4) กลไกการสื่อสารผ่านสื่อดิจิทัล 5) กลไกสุขภาพ และ 6) กลไกส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ผลจากการดำเนินการส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็ง เกิดคณะกรรมการพลังบวร การฟื้นฟูศาสนสถาน การจัดกิจกรรมวัฒนธรรมต่อเนื่อง และการสร้างต้นแบบชุมชนคุณธรรมที่สามารถต่อยอดและขยายผลได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: กลไกการขับเคลื่อนชุมชน, พลังบวร, วัฒนธรรมชาติพันธุ์

Abstract

This study aimed to: 1) Examine the development of the cultural value chain of ethnic groups in Prangka Si community, Kanchanaburi Province; 2) Create mechanisms to strengthen the Prangka Si community through the Baworn (home-temple-school) model; and 3) Propose mechanisms

to strengthen the Prangka Si community through the Baworn model. The research employed a Participatory Action Research (PAR) approach. Data were collected through focus group discussions with 15 key informants who participated in establishing community mobilization mechanisms, as well as in-depth interviews with 15 supporting stakeholders. Research tools included interview guides and activity sets, while the data were analyzed using content analysis. The results revealed that the Prangka Si community possesses rich cultural capital from Karen and Mon ethnic groups, encompassing traditions, ways of life, and local wisdom, such as the Karen Sart Festival, Kuan Khao Thip (sweet rice pudding ceremony), Pook Khaw Mue Duean Gao (September wrist-tying ceremony), Ram Tong (folk dance), and the traditional Thong-Yo dessert. These cultural assets were developed into a value chain in four dimensions: economy, society, education, and environment. In the education dimension, the community established eight learning bases: 1) Ethnic history base, 2) Buddhist arts base, 3) Cultural traditions base, 4) Local herbal medicine base, 5) Ethnic cuisine base, 6) Thong-Yo dessert making base, 7) Bamboo and rattan weaving base, and 8) Beeswax candle molding base. These learning bases integrate religion, culture, and livelihoods. In addition, six Baworn mechanisms emerged: 1) Participation between home, temple, and school, 2) Preservation of ethnic culture, 3) Development of temples as learning centers, 4) Digital media communication, 5) Promotion of well-being, and 6) Promotion of morality and ethics. Implementing these initiatives strengthened the community, resulting in the establishment of the Baworn Committee, the restoration of religious sites, the continuous organization of cultural activities, and the creation of a moral community model that can be sustained, expanded, and replicated.

Keywords: Community Mobilization Mechanism, Bor Wor Synergy, Ethnic Culture

บทนำ

ในชุมชนที่อยู่ร่วมกันนั้น มีความสลับซับซ้อนมาก การที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็งนั้นจึงเป็นเรื่องที่ไม่ง่ายเลย สิ่งหนึ่งที่เป็นปัจจัยหลักในการทำชุมชนให้เข้มแข็งได้นั้น ผู้นำสำคัญที่สุด จากบทความถอดบทเรียนชุมชนสันติภาพ จากยอดดอย ของประทีป พืชทองกลาง ระบุว่า ชุมชนห้วยตมเป็นชุมชนเผ่าปกากะญอขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ในตำบลนาทราย อำเภอสี จังหวัดลำพูน เป็นชุมชนศีลห้าต้นแบบ ที่รับประทานอาหารมังสวิรัตทั้งชุมชน งดเว้นการเบียดเบียนสัตว์ พึ่งพาตนเอง แม้งานบุญหรืองานที่จัดขึ้นในชุมชนจะเว้นจากการประกอบอาหารด้วยเนื้อสัตว์ ทั้งปวง กินอาหารที่ทำมาจากผักที่ได้จากธรรมชาติ มีเต้าหู้ที่ทำขึ้นเอง โดยจะมีตารางอาหารธรรมชาติในแต่ละเดือน และทุกครัวเรือนจะปลูกข้าวไว้กินเอง ทั้งนี้ เป็นผลมาจากการปฏิบัติตามคำสอนของครูบาชัยยะวงศาพัฒนา ผู้เป็นประทีปธรรมแห่งขุนเขา ผู้ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการรักษาศีล ปฏิบัติธรรม ฉนอาหารมังสวิรัต ทำให้ชาวปกากะญอในชุมชนห้วยตมเกิดศรัทธาได้น้อมนำหลักพุทธธรรม คือ ศีล 5 มาปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิต ไม่เบียดเบียนกัน จนเกิดเป็น “ชุมชนสันติภาพ” อย่างสมบูรณ์ (ประทีป พืชทองกลาง และคณะ, 2561) ในขณะเดียวกันได้แปลงคำสอนของครูบาและศีล 5 เป็นข้อกำหนดชุมชนไปสู่การปฏิบัติ ประกอบด้วย 1) ห้ามเลี้ยงสัตว์ ห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามนำเนื้อสัตว์มาจำหน่าย จ่ายแจกในหมู่บ้าน วัด และสถานต่าง ๆ 2) ห้ามจำหน่าย จ่ายแจกเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ และของมีเมาทุกชนิด 3) ห้ามจัดเลี้ยงเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์และของมีเมาทุกชนิดในงานเทศกาลและงานบุญต่าง ๆ 4) ต้องรักษาความสงบไม่รบกววนเพื่อนบ้าน ไม่ลักขโมย ไม่ทะเลาะวิวาท 5) ต้องรักและซื้อสัตว์ต่อคนในครอบครัว และ 6) ผู้ที่อยู่ในชุมชนห้วยตมควรเข้าวัดรักษาศีลภาวนา บำเพ็ญสาธารณประโยชน์สม่ำเสมอ และไม่ปฎิบัติข้อต่อ

การเผยแพร่พระพุทธศาสนา ในกระบวนการขับเคลื่อนใช้พลังศรัทธาเป็นกลไกหลักและทำงานแบบแนวราบในชุมชน เพื่อขยายผลการรักษาศีล 5 ให้เข้มแข็ง โดยเครือข่ายที่เป็นหัวใจหลักในการขับเคลื่อน คือ บวร (บ้าน - วัด - โรงเรียน) (พระมหาบุญเลิศ ช้วยธานี และคณะ, 2560) จะเห็นได้ว่า ผู้นำมีบทบาทสำคัญในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง โดยเฉพาะผู้นำจิตวิญญาณ อันได้แก่พระภิกษุในพื้นที่นั้น ๆ

ในชุมชนที่มีหลายวัฒนธรรม เมื่อคนกลุ่มเล็กอาศัยอยู่ด้วยกันก็สามารถเข้าใจกัน และประพฤติปฏิบัติต่อกันได้ โดยไม่มีความขัดแย้งเท่าใดนัก เมื่อสังคมมีขนาดใหญ่ขึ้น ต้นเหตุของการเกิดวัฒนธรรมและเมื่อเกิดวัฒนธรรมแล้ว ความต้องการอื่น ๆ ก็อาจเกิดขึ้นตามมาอีก (กนกวรรณ พวงประยงค์ และसानิตย์ หนูนิล, 2561) ความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มคนกลุ่มเชื้อชาติ ถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมที่มีการสืบทอดเป็นวิถีชีวิตตามบรรพบุรุษ นอกจากจะสังเกตจากการแต่งกายแล้ว การสร้างที่อยู่อาศัยก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมความเชื่อ ดังที่ วชิรินทร์ จินต์วุฒิ กล่าวว่า “เรือนจะสะท้อนให้เห็นถึงความรู้ความสามารถของมนุษย์ในแต่ละสังคมวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมซึ่งทำให้รูปแบบของสถาปัตยกรรมของในแต่ละพื้นที่มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาการสร้างสรรค์ด้านเทคโนโลยี วัฒนธรรมทางความเชื่อในตัวตนสถาปัตยกรรม (วชิรินทร์ จินต์วุฒิ, 2558) ภูมิปัญญาท้องถิ่นมักสะท้อนถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ปรากฏผ่านความเชื่อ พิธีกรรม ในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ ภาษา สำเนียง เครื่องแต่งกาย สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ใช้เป็นเครื่องประกอบในพิธีกรรม รวมไปถึงรูปแบบอาคาร บ้านเรือน ในระดับหมู่บ้าน ชุมชน การใช้สอยพื้นที่สำหรับการดำเนินชีวิต อาคารบ้านเรือนถูกสร้างขึ้นเพื่อความต้องการในลักษณะเดียวกัน แต่จะมีรูปแบบเฉพาะตามบริบทนั้น ๆ และผันแปรไปตามแต่ละบริบททางสังคม วัฒนธรรม คติความเชื่อ การดำรงชีวิตที่แตกต่างกันกล่าวได้ว่า “ปัจจัยทางด้าน วัฒนธรรม เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิตในลักษณะเฉพาะ ส่วนหนึ่งกำหนดโดยบรรทัดฐาน ทางสังคม โดยวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดลักษณะเฉพาะของแบบแผนในการดำเนินชีวิต และมักจะสะท้อนให้ปรากฏในสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, 2554)

ชุมชนบ้านปรังกาสิ จังหวัดกาญจนบุรี เป็นชุมชนเล็ก ๆ ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์เช่นเดียวกัน โดยตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลท่าขนุน อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี แต่ก่อนเคยเป็นตำบลปรังกาสิ ขึ้นกับกิ่งอำเภอทองผาภูมิ ต่อมาลดลงเป็นบ้านปรังกาสิ มีชาวกะเหรี่ยงอาศัยอยู่เป็นส่วนใหญ่ ระยะเวลาที่มีคนไทย, พม่า, มอญ, ไทยอีสาน เข้ามาอาศัยปะปนอยู่ด้วย ดังนั้น หมู่บ้านปรังกาสิจึงมีคนหลากหลายชาติพันธุ์มาอยู่รวมกัน ในปี พ.ศ. 2565 มีจำนวนประชากรประมาณ 1,800 คน จำนวนประมาณ 532 ครัวเรือน (กระทรวงวัฒนธรรม, 2563) ผู้วิจัยเป็นเจ้าของาวาสวัดปรังกาสิ มีความผูกพันกับชุมชนเป็นอย่างมาก รู้ปัญหาในด้านวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มอยู่พอสมควร คนเรามีหลายประเภทหลายกลุ่ม หลายความคิด บางคนก็รับวัฒนธรรมของผู้อื่นได้ บางคนก็มียอมรับก็เคยมีการทะเลาะกันในเรื่องของชนเผ่าอยู่เหมือนกัน ผู้วิจัยเล็งเห็นปัญหาที่เกิดขึ้น และไม่ยอมให้เกิดปัญหาแบบนี้อีก จึงอยากจะใช้แนวพระราชดำริ “บวร” มาใช้ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ผ่านการทำวิจัยเรื่อง กลไกการขับเคลื่อนชุมชนให้เข้มแข็งด้วยพลัง “บวร” ผ่านมิติวัฒนธรรมชาติพันธุ์ในเขตชุมชนบ้านปรังกาสิ จังหวัดกาญจนบุรี โดยจะบูรณาการกับวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ในชุมชนปรังกาสิ จังหวัดกาญจนบุรี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาห่วงโซ่วัฒนธรรมของชาติพันธุ์ในเขตชุมชนบ้านปรังกาสิ จังหวัดกาญจนบุรี
2. เพื่อสร้างกลไกการขับเคลื่อนชุมชนบ้านปรังกาสิ ให้เข้มแข็งด้วยพลังบวร จังหวัดกาญจนบุรี
3. เพื่อนำเสนอกลไกการขับเคลื่อนชุมชนบ้านปรังกาสิ ให้เข้มแข็งด้วยพลังบวรจังหวัดกาญจนบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) ซึ่งใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นตัวนำและใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการมีวิธีดำเนินการวิจัย ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 55 คน ใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง และทำหนังสือขอเข้าร่วมกิจกรรม ประกอบด้วย 1) กลุ่มผู้วิพากษ์กิจกรรม จำนวน 10 รูป/คน และ 2) กลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติการ ได้แก่ ผู้นำชุมชนชาวบ้านชาติพันธุ์ เจ้าอาวาส และตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จำนวน 30 คน และ 3) กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 15 คน เพื่อถอดบทเรียนในการดำเนินกิจกรรม

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ออกแบบตามวัตถุประสงค์การวิจัย ครอบคลุม 5 ประเด็นหลัก คือ 1.1) บทบาทของภาคีเครือข่าย “บวร” (บ้าน - วัด - โรงเรียน) 1.2) มิติของวัฒนธรรมชาติพันธุ์ 1.3) รูปแบบหรือกลไกการขับเคลื่อนชุมชน 1.4) ปัจจัยส่งเสริมและอุปสรรค และ 1.5) ข้อเสนอแนะในการพัฒนา โดยมีคำถามย่อยกระตุ้นการเล่าเรื่องและการวิเคราะห์จากประสบการณ์ตรง แบบสัมภาษณ์ผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิและทดลองใช้ก่อนเก็บข้อมูลจริงในพื้นที่บ้านปรังกาสี 2) แบบสังเกตการณ์ จัดทำเป็นบันทึกการสังเกตแบบไม่เป็นทางการ แบ่งเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ระดับที่เห็นได้โดยตรง (กิจกรรม อากา การอภิปราย ผลงานนำเสนอ) และระดับผลจากการพัฒนา/ส่งเสริม (แนวคิด กระบวนการ แนวปฏิบัติที่ดี และข้อเสนอแนะ) และ 3) แบบบันทึกการสนทนากลุ่มเฉพาะเพื่อรวบรวมข้อมูลเชิงลึกและมุมมองร่วมของผู้ให้ข้อมูลสำคัญในชุมชน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 15 คน และดำเนินการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 10 คน ส่วนการปฏิบัติการผู้วิจัยการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแบบแผนการวิจัยตามขั้นตอน ดังนี้ 1) เข้าพบปะแกนนำกลุ่มเป้าหมายเพื่อจัดประชุมวางแผนในการดำเนินกิจกรรมตามวัตถุประสงค์การวิจัย 2) ผู้วิจัยประชุมวางแผนกับกลุ่มเป้าหมายเพื่อสร้างกลไกการขับเคลื่อนชุมชนให้เข้มแข็งด้วยพลังบวรผ่านมิติวัฒนธรรมชาติพันธุ์ในเขตชุมชนบ้านปรังกาสี จังหวัดกาญจนบุรี 3) จัดทำแผนปฏิบัติการวิจัย 4) ปฏิบัติการตามแผนที่กำหนดไว้ 5) ถอดบทเรียนหรือสะท้อนผลการปฏิบัติและปรับปรุงแก้ไข และ 6) สรุปผลการปฏิบัติการ ดำเนินการกับกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 15 คน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล มีดังนี้ 1) การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยยึดวัตถุประสงค์การวิจัยเป็นตัวตั้ง และใช้เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) คือ การตีความสร้างข้อสรุปข้อมูลจากสิ่งที่ปรากฏหรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น เช่น การดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ เป็นต้น โดยที่ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์มาจัดเก็บอย่างเป็นระบบ จากนั้นจึงนำมาถอดเสียงบันทึกอย่างละเอียดแบบคำต่อคำ (Transcription of Data) ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยการทำการศึกษาข้อมูลเหล่านั้นอย่างละเอียดจับใจความหลัก จัดกลุ่มข้อมูลแต่ละประเภท พิจารณาเชื่อมโยงความเหมือนความต่างแล้ว นำเสนอข้อค้นพบทั้งหมดในรูปแบบเชิงพรรณนา ตามบริบทวัตถุประสงค์ของการวิจัยและขอบเขตการวิจัยด้านเนื้อหา 2) ข้อมูลจากแบบสังเกตการณ์ โดยใช้แบบวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) มีการรวบรวมข้อมูลและจำแนกข้อมูลรวมถึงการตีความจากการสังเกตการขับเคลื่อนชุมชนให้เข้มแข็งด้วยพลังบวรผ่านมิติวัฒนธรรมชาติพันธุ์ในเขตชุมชนบ้านปรังกาสี จังหวัดกาญจนบุรี โดยนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาประกอบบริบทของวัตถุประสงค์การวิจัยและขอบเขตการวิจัยด้านเนื้อหา และ 3) ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะแบบอุปนัย (Inductive Analysis) โดยนำข้อมูลจากการสนทนากลุ่มมาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์การวิจัยและขอบเขตการวิจัยด้านเนื้อหา รวมถึงข้อสรุปในประเด็นทฤษฎีจากการสัมภาษณ์เชิงลึก จากการสังเกตการณ์ ซึ่งถือเป็นการยืนยันข้อมูล ตรวจสอบข้อมูลและให้การรับรองจากผู้ทรงคุณวุฒิให้มีความสมบูรณ์และหนักแน่นยิ่งขึ้น และผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะในรูปแบบเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาการพัฒนาห่วงโซ่วัฒนธรรมของชาติพันธุ์ในเขตชุมชนบ้านปรังกาสี จังหวัดกาญจนบุรี

พบว่า ชุมชนบ้านปรังกาสีเป็นชุมชนที่มีรากฐานทางชาติพันธุ์ที่หลากหลาย โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงและมอญ ซึ่งยังคงรักษาอัตลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ได้อย่างเข้มแข็ง วัฒนธรรมของสองกลุ่มชาติพันธุ์นี้ปรากฏชัดในวิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ และศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน เช่น ประเพณีผูกข้อมือเรียกขวัญเดือนเก้า ซึ่งแสดงถึงสายสัมพันธ์ของครอบครัวและชุมชน ประเพณีสารทกะเหรี่ยงที่เชื่อมโยงความเชื่อเรื่องบุญคุณบรรพบุรุษ นาวาแห่งความกตัญญูที่แฝงความหมายทางจิตวิญญาณ ประเพณีกวนข้าวทิพย์ ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนาและการร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชน รวมถึงการรำตงที่ใช้ในพิธีสำคัญเพื่อสื่อสารความยินดีและความสามัคคี และขนมทองโยะซึ่งเป็นอาหารพื้นถิ่นที่แสดงถึงภูมิปัญญาด้านอาหารของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นไปตามองค์ประกอบ 5 ประการ ได้แก่ 1) ผู้สร้างสรรค์ 2) ผู้ส่งต่อ 3) ผู้รับ 4) บริบท และ 5) ผลผลิตทางวัฒนธรรม ทูทางวัฒนธรรมเหล่านี้ได้ถูกนำมาสังเคราะห์และจัดระบบเป็น “ห่วงโซ่วัฒนธรรม” ที่สามารถเชื่อมโยงการพัฒนาใน 4 มิติ ได้แก่ 1) มิติเศรษฐกิจ โดยการต่อยอดจากกิจกรรมวัฒนธรรมและผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น ขนมทองโยะ เครื่องจักสาน สมุนไพรท้องถิ่น และศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน สู่กิจกรรมสร้างรายได้ และพัฒนาเป็นสินค้าชุมชนและกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 2) มิติสังคม วัฒนธรรมกลายเป็นเครื่องมือสร้างความรัก ความสามัคคี และการยอมรับในความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ส่งผลให้ชุมชนมีความเหนียวแน่น และลดปัญหาความขัดแย้ง 3) มิติการศึกษา ชุมชนได้จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้และพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาชาติพันธุ์สู่เยาวชนในระบบโรงเรียน เช่น ฐานเรียนรู้พุทธศิลป์ ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ และการทำอาหารพื้นถิ่น และ 4) มิติสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์มีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง อาทิ การใช้วัสดุธรรมชาติในการทำเทียนขี้ผึ้งจากป่า การปลูกพืชสมุนไพรพื้นบ้าน และการจัดการทรัพยากรอย่างเคารพและไม่เบียดเบียน ส่งผลให้ชุมชนสามารถใช้วัฒนธรรมเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยสรุปการพัฒนาห่วงโซ่วัฒนธรรมในพื้นที่ไม่ได้เป็นเพียงการฟื้นฟูอดีต แต่คือ การสร้างพลวัตใหม่ที่หลอมรวมทุนวัฒนธรรมเข้ากับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และสิ่งแวดล้อม สะท้อนให้เห็นว่าชาติพันธุ์มิใช่เพียงมรดกทางวัฒนธรรม แต่เป็นกลไกแห่งการพึ่งตนเองและความยั่งยืนของชุมชนอย่างแท้จริง

2. ผลการสร้างกลไกการขับเคลื่อนชุมชนบ้านปรังกาสีให้เข้มแข็งด้วยพลังบวร จังหวัดกาญจนบุรี

จากการศึกษาภาคสนามร่วมกับพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ครู นักเรียน เยาวชน และภาคีเครือข่ายในพื้นที่บ้านปรังกาสี พบว่า การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งจำเป็นต้องมีกลไกเชิงโครงสร้างที่วางอยู่บนฐานของความร่วมมือและทุนทางวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ “พลังบวร” (บ้าน - วัด - โรงเรียน) เป็นแกนกลางในการดำเนินงาน จึงได้มีการออกแบบกลไกการขับเคลื่อนชุมชน 6 ด้านสำคัญ ดังนี้ 1) กลไกการบูรณาการความร่วมมือแบบมีส่วนร่วม โดยเน้นการเชื่อมโยง 3 สถาบันหลักในชุมชน คือ บ้าน วัด และโรงเรียน ให้มีบทบาทร่วมกันอย่างชัดเจน ผ่านการจัดเวทีประชาคม การมีส่วนร่วมในกิจกรรมสำคัญ และการวางแผนพัฒนาร่วมกัน จนสามารถจัดตั้ง “คณะกรรมการพลังบวร” ขึ้น จำนวน 38 รูป/คน ประกอบไปด้วยผู้นำทางพระพุทธศาสนา ผู้นำชุมชน รวมทั้งหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีหน้าที่ประสานงานในส่วนที่ตนมีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบ เพื่อเป็นกลไกกลางในการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนอย่างมีเอกภาพ 2) กลไกการอนุรักษ์และพัฒนาห่วงโซ่วัฒนธรรมชาติพันธุ์ โดยใช้กิจกรรมทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสร้างพลังจิตวิญญาณในชุมชน เช่น การจัดประเพณีท้องถิ่น การทำกิจกรรมวัฒนธรรมร่วมกันระหว่างรุ่น และการต่อยอดองค์ความรู้สู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 3) กลไกการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ทั้งในมิติศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสุขภาพ โดยมีการจัดตั้งฐานเรียนรู้ 8 ฐาน เช่น 3.1) ฐานประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ 3.2) ฐานพุทธศิลป์ 3.3) ฐานประเพณีวัฒนธรรม 3.4) ฐานสมุนไพรพื้นบ้าน 3.5) ฐานอาหารชาติพันธุ์ 3.6) ฐานการทำขนม

ทองโยะ 3.7) ฐานเครื่องจักสาน และ 3.8) ฐานการปั้นเทียนขี้ผึ้ง ทำให้วัดกลายเป็นพื้นที่เชื่อมโยงการเรียนรู้ของทุกช่วงวัยในชุมชน 4) กลไกการสื่อสารและเผยแพร่องค์ความรู้ผ่านสื่อดิจิทัล โดยการพัฒนาเว็บไซต์วัดปรงกาสิ และเพจเฟซบุ๊กของชุมชนเพื่อเป็นสื่อกลางในการประชาสัมพันธ์กิจกรรม งานวัฒนธรรม งานวิจัย และข้อมูลท้องถิ่น ส่งเสริมภาพลักษณ์ชุมชนคุณธรรมในระดับจังหวัดและประเทศ 5) กลไกการส่งเสริมสุขภาวะและคุณภาพชีวิตของชุมชน ผ่านการพัฒนา “วัด” ให้เป็นศูนย์สุขภาวะ เช่น มีฐานข้อมูลสุขภาพ ห้องพยาบาล ตู้ยาสามัญประจำวัด ส่งเสริมกิจกรรมงดเหล้าเข้าพรรษา วัดปลอดอบายมุข และส่งเสริมโภชนาการผ่านการปลูกผักปลอดสารพิษ และสมุนไพรพื้นถิ่น และ 6) กลไกการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และความสามัคคี โดยใช้กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือ เช่น ค่ายพุทธบุตร การบรรพชาอบรมคุณธรรมในช่วงปิดภาคเรียน การเทศนาโดยพระสงฆ์ การจัดกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา และการส่งเสริมพระสงฆ์เป็นผู้นำจริยธรรมของชุมชน กลไกทั้ง 6 ด้านนี้เป็น “ระบบปฏิบัติการของชุมชน” ที่สามารถขับเคลื่อนจริงในภาคสนาม โดยเชื่อมโยงทุนวัฒนธรรมกับระบบการจัดการชุมชนแบบมีส่วนร่วม ส่งผลให้บ้านปรงกาสิกลายเป็นต้นแบบของการพัฒนาอย่างมีเอกลักษณ์ มีพลังจากฐานราก และยั่งยืนด้วยคุณธรรม

3. ผลการนำเสนอกลไกการขับเคลื่อนชุมชนบ้านปรงกาสิ ให้เข้มแข็งด้วยพลังบวรจังหวัดกาญจนบุรี

ผลการดำเนินงานในพื้นที่บ้านปรงกาสิ แสดงให้เห็นถึงการนำกลไกพลังบวรทั้ง 6 ด้าน ไปใช้จริงได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะการตั้งคณะกรรมการพลังบวรในระดับชุมชน ซึ่งประกอบด้วย ตัวแทนจากบ้าน วัด โรงเรียน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการวางแผน กำกับ ติดตาม และผลักดันกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ส่งผลให้เกิด “กระบวนการมีส่วนร่วม” ที่เข้มแข็ง และสามารถขยายผลสู่ทุกระดับของชุมชน

ภาพที่ 1 วัดปรงกาสิร่วมมือกับเทศบาลตำบลท่าขนุนและผู้นำชุมชนและประชาชนบ้านปรงกาสิ

หนึ่งในผลลัพธ์ที่โดดเด่น คือ การพัฒนา “วัดปรงกาสิ” ให้กลายเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนอย่างแท้จริง โดยมีการบูรณาการศาสนสถาน จัดระบบข้อมูลวัฒนธรรม และจัดตั้ง ฐานการเรียนรู้ 8 ฐาน ได้แก่ 1) ฐานประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ - ถ่ายทอดเรื่องราวรากเหง้าของกลุ่มกะเหรี่ยงและมอญ 2) ฐานพุทธศิลป์ - เรียนรู้การสร้างศิลปะในบริบทพระพุทธศาสนา 3) ฐานวัฒนธรรมประเพณี - ฝึกปฏิบัติกิจกรรมตามฤดูกาลและประเพณีสำคัญ 4) ฐานสมุนไพรพื้นบ้าน - ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับยารักษาโรคจากธรรมชาติ 5) ฐานอาหารชาติพันธุ์ -

สอนการประกอบอาหารดั้งเดิม เช่น แกงกะเหรี่ยงหรือขนมพื้นถิ่น 6) ฐานการทำขนมทองโยะ - อนุรักษ์ภูมิปัญญาอาหารหวานพื้นเมือง 7) ฐานเครื่องจักสาน - ฝึกการใช้วัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ ในการทำเครื่องใช้ และ 8) ฐานการทำเทียนขี้ผึ้ง - เรียนรู้การหล่อเทียนด้วยวัตถุดิบจากป่า การจัดกิจกรรมในแต่ละฐานเป็นการผสมผสานทั้งมิติการเรียนรู้ วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และจิตวิญญาณไว้ในกระบวนการเดียวกัน สร้างโอกาสให้คนทุกวัยได้เข้ามามีส่วนร่วมไม่ว่าจะเป็นเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ หรือผู้สูงอายุ ทั้งยังสามารถพัฒนาเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ในอนาคต นอกจากนี้ การขับเคลื่อนกลไกยังนำไปสู่การฟื้นฟูคุณค่าทางจิตใจของชุมชน เช่น การจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา งานบุญปลอดเหล้า และกิจกรรมศิลป 5 อย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมภาพลักษณ์ของชุมชนคุณธรรมที่มีพลังจากรากฐานวัฒนธรรมตนเองอย่างมั่นคง ยั่งยืน และสามารถขยายผลเป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่นได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้เกิดศูนย์วิจัยชุมชนขึ้นที่วัด โดยใช้ชื่อว่า ศูนย์วิจัยชุมชนวัดปรงกาสิ ตำบลท่าขนุน จังหวัดกาญจนบุรี

ภาพที่ 2 ศูนย์วิจัยชุมชน วัดปรงกาสิ จังหวัดกาญจนบุรี

ศูนย์วิจัยชุมชนตำบลท่าขนุน จังหวัดกาญจนบุรี ณ วัดปรงกาสิ ซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมและเผยแพร่องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีชีวิตของชุมชน โดยมีกิจกรรมและฐานการเรียนรู้หลากหลาย เช่น สถานีแม่ย่านาคีศรีปรงกาสิที่ถ่ายทอดเรื่องราวตำนานและความศรัทธา สถานีเพลินเพลงท้องถิ่นที่อนุรักษ์บทเพลงพื้นบ้าน สถานีผลิตภัณฑ์ชุมชนที่แสดงสินค้าหัตถกรรมและอาหารพื้นถิ่น สถานีแก้วไม้ไผ่ที่นำเสนอภาชนะจากวัสดุธรรมชาติ สถานีวัฒนธรรมกะเหรี่ยงที่สะท้อนประเพณีและวิถีชีวิตพันธุ์ สถานีรำตงที่สืบทอดศิลปะการแสดงพื้นบ้าน สถานีกัดลายกระจกที่แสดงงานศิลปประณีต และสถานีรุ่งแมงนุบที่สื่อถึงความเชื่อและพิธีกรรมในชุมชน ทั้งหมดนี้สะท้อนถึงการผสมผสานศาสนา วัฒนธรรม และเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

อภิปรายผล

1. การศึกษาการพัฒนาห่วงโซ่วัฒนธรรมของชาติพันธุ์ในเขตชุมชนบ้านปรังกาสี จังหวัดกาญจนบุรี

ชุมชนบ้านปรังกาสีเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ โดยเฉพาะกลุ่มกะเหรี่ยงและมอญ ซึ่งยังคงรักษารูปแบบทางวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้อย่างเข้มแข็ง ทั้งในด้านภาษา ประเพณี วิถีชีวิต และศิลปวัตถุพื้นถิ่น การนำวัฒนธรรมเหล่านี้มาสังเคราะห์เป็น “ห่วงโซ่วัฒนธรรม” ที่เชื่อมโยงกับมิติของการพัฒนาชุมชน และทำให้เกิดการฟื้นฟู “จิตวิญญาณของชุมชน” ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ และความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ชาติพันธุ์อย่างลึกซึ้ง กระบวนการนี้เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทุกช่วงวัย ทั้งผู้อาวุโสที่ถ่ายทอดภูมิปัญญา เยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้ และพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงจิตวิญญาณของชุมชนให้ดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี ตัวอย่างเช่น การจัดกิจกรรม “ผูกข้อมือเดือนเก้า” ซึ่งมีใช้เพียงพิธีกรรม แต่เป็นเวทีรวมใจของชาวบ้าน การทอผ้าทอที่ดัดแปลงเครื่องใช้และสามัคคี หรือการฟื้นฟูการรำวงและขนมทองโยะ ซึ่งกลายเป็นกิจกรรมเชิงสุนทรีย์และเชิงเศรษฐกิจที่มีคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมควบคู่กัน นอกจากนี้ วัฒนธรรมชาติพันธุ์ยังทำหน้าที่เป็น “เครื่องมือสร้างความสัมพันธ์” ระหว่างคนกับพื้นที่ ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์กับรัฐ และระหว่างรุ่นหนึ่งกับอีกรุ่นหนึ่ง จึงกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมเป็นพลังที่มีชีวิต เป็นกลไกทางสังคมที่สามารถเคลื่อนไหวและผลักดันให้เกิดการพัฒนาได้อย่างลุ่มลึก ยั่งยืน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ช่อพฤกษ์ ผิวภู ที่ได้ศึกษาเรื่อง หลักธรรมาภิบาลบนฐานอัตลักษณ์วิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง จังหวัดตาก ผลการวิจัยพบว่า ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนระบบอาวุโส ประเพณีการเกิด การแต่งงาน การตาย และประเพณีปีใหม่ มีประกอบพิธีตามความเชื่อแบบดั้งเดิม (ช่อพฤกษ์ ผิวภู, 2566) ซึ่งวิถีชีวิต วิถีวัฒนธรรมของชุมชนบ้านปรังกาสีมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เริ่มต้นตั้งแต่ การจัดความสัมพันธ์โดยใช้ และในบริบทของการพัฒนาโดยใช้ทุนวัฒนธรรมเป็นฐาน ชุมชนบ้านปรังกาสีได้ร่วมสร้างเส้นทางของตนเองโดยมี “อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์” เป็นแกนกลางของกระบวนการ ซึ่งกลายเป็นบทเรียนสำคัญในการพัฒนาชุมชนตามหลักพุทธบูรณาการที่เคารพรากเหง้า และส่งเสริมพลังจากภายใน

2. การสร้างกลไกการขับเคลื่อนชุมชนบ้านปรังกาสีให้เข้มแข็งด้วยพลังบวร จังหวัดกาญจนบุรี

กลไก “พลังบวร” ซึ่งประกอบด้วย บ้าน วัด และโรงเรียน ในการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ชุมชนบ้านปรังกาสีสามารถประยุกต์กลไกนี้ได้อย่างมีชีวิต โดยการสร้างโครงสร้างถาวรทางสังคม ที่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง และหัวใจสำคัญของการประยุกต์กลไกพลังบวรในพื้นที่นี้คือการจัดตั้งคณะกรรมการพลังบวรชุมชน ซึ่งมีตัวแทนจากผู้นำหมู่บ้าน ครู พระสงฆ์ เยาวชน และประชาชนทั่วไป ทำหน้าที่เป็นกลไกขับเคลื่อนชุมชนเชิงนโยบาย มีการประชุมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อกำหนดทิศทางพัฒนา ติดตามผล และประเมินกิจกรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการสร้างธรรมาภิบาลในระดับชุมชน และการยกระดับการมีส่วนร่วมจากระดับปฏิบัติการไปสู่ระดับโครงสร้าง การทำให้กลไกนี้เกิดผลจริง จำเป็นต้องอาศัยพื้นที่กลาง ที่เป็นศูนย์รวมของกิจกรรมและความสัมพันธ์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระธรรมะมร ฐานวุฑโฒ (ดวงวัน) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์อัตลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาของคนไทยอง ในตำบลประตูปา อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน ผลการวิจัยพบว่า พิธีกรรมเป็นตัวเชื่อมโยงบ้าน วัด โรงเรียน ราชการ และกิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรมยังเป็นเครื่องตอกย้ำความมั่นคงของชุมชน (พระธรรมะมร ฐานวุฑโฒ (ดวงวัน), 2565) และจากผลการวิจัยพบว่า วัดปรังกาสีทำหน้าที่เสมือนจุดศูนย์กลางดังกล่าว ทั้งในด้านกายภาพ (เป็นสถานที่จัดกิจกรรมและฐานเรียนรู้) และในเชิงจิตวิญญาณ (เป็นที่ยึดโยงความเชื่อ ความศรัทธา และศีลธรรมของชุมชน) วัดไม่ได้แยกตัวจากชุมชน แต่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในทุกมิติ ทั้งการศึกษา การสาธารณสุข และการเสริมสร้างคุณธรรม ส่วนในด้านการศึกษา โรงเรียนในชุมชนได้ร่วมพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นร่วมกับวัดและชุมชน นำเรื่องวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ห้องเรียน รวมถึงจัดกิจกรรมนอกห้องเรียนที่ให้ได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง ขณะเดียวกัน บ้านในฐานะ

หน่วยพื้นฐานของชุมชน ก็มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดค่านิยม การปลูกฝังคุณธรรม และการสร้างความสัมพันธ์แน่นแฟ้นภายในครอบครัว ซึ่งล้วนเอื้อให้กลไก “บวร” ทำงานได้อย่างสมบูรณ์ จุดเด่นของกลไกบวรที่ปรางาสี คือ ความตื่นตัวและการบูรณาการข้ามสถาบัน ไม่มีกำแพงระหว่างบทบาทของแต่ละภาคส่วน วัดอาจทำหน้าที่เป็นสถานพยาบาลหรือโรงเรียนในบางเวลา โรงเรียนอาจจัดกิจกรรมวัฒนธรรมร่วมกับชุมชน และบ้านอาจกลายเป็นศูนย์เรียนรู้ผ่านภูมิปัญญาปราชญ์ชาวบ้าน กลไกจึงมิได้ตายตัว แต่ปรับเปลี่ยนตามบริบทและพลังของผู้คนในพื้นที่ การประยุกต์ใช้กลไกพลังบวรในลักษณะนี้สอดคล้องกับแนวคิดของการพัฒนาโดยชุมชนเป็นเจ้าของ (community-owned development) และการมีส่วนร่วมแบบมีความหมาย (meaningful participation) ที่เป็นการอยู่ร่วม คิดร่วม และลงมือทำร่วมกันอย่างแท้จริง สอดคล้องกับงานวิจัยของ อธิพล กอบวิทยากุล และคณะ ที่ได้ศึกษาเรื่อง การเรียนรู้จากงานบริการวิชาการ: การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิง โครงสร้างระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ผลการวิจัยพบว่า ความสำคัญของการบริหารจัดการความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน เพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้และความสามัคคี (อธิพล กอบวิทยากุล และคณะ, 2556) ซึ่งผลการวิจัยในพื้นที่บ้านปรางาสีก็สามารถใช้พลังบวรเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การใช้วัดเป็นศูนย์กลางพัฒนาด้านศิลปวัฒนธรรมและสุขภาวะ

3. การนำเสนอกลไกการขับเคลื่อนชุมชนบ้านปรางาสี ให้เข้มแข็งด้วยพลังบวรจังหวัดกาญจนบุรี

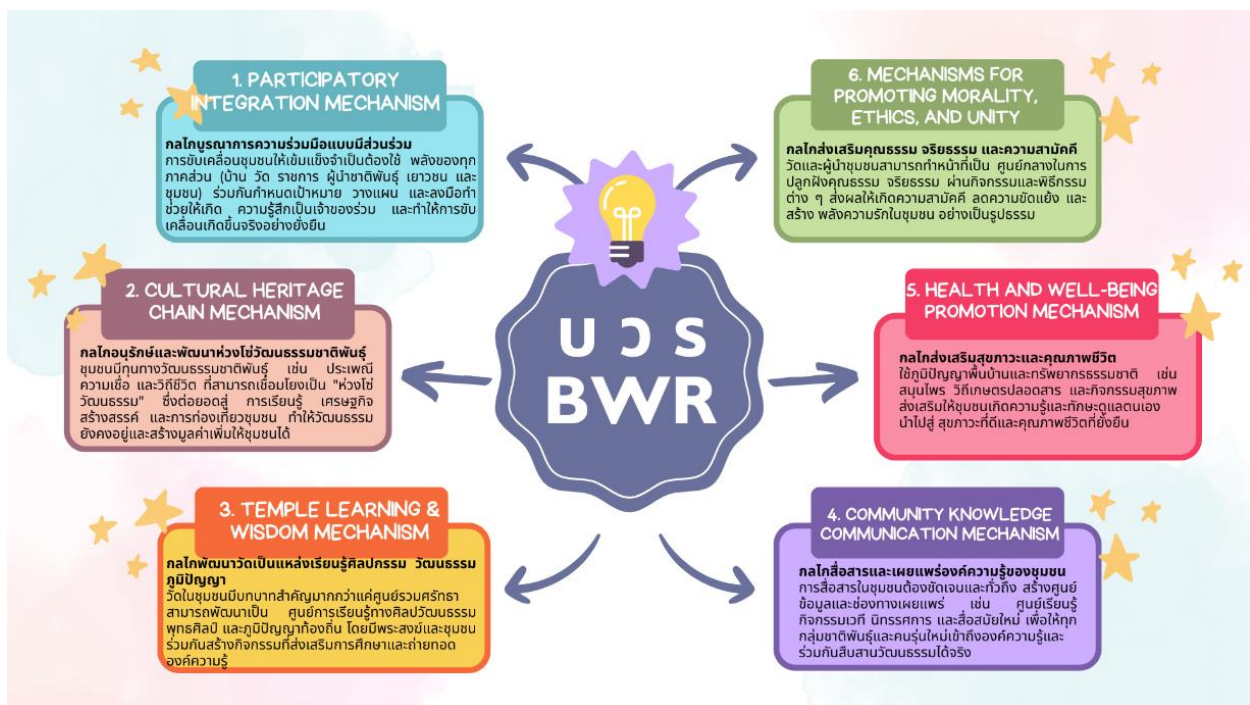
ผลจากการนำกลไกพลังบวรมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ชุมชนบ้านปรางาสี ได้ส่งผลกระทบในเชิงบวกต่อชุมชนในหลายมิติ โดยเฉพาะในด้านการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางสังคม และการฟื้นฟูพลังชุมชนจากภายใน ซึ่งสะท้อนถึงความสำเร็จของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ที่ไม่เพียงวิเคราะห์ปัญหา แต่ลงมือแก้ปัญหาร่วมกับชุมชน โดยหนึ่งในผลลัพธ์สำคัญ คือ การจัดตั้งคณะกรรมการพลังบวร ซึ่งเป็นพื้นที่การเรียนรู้ร่วมของตัวแทนจากบ้าน วัด และโรงเรียน มีการวางแผนงานพัฒนาร่วมกันและดำเนินกิจกรรมที่ตอบโจทย์ของพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม เช่น โครงการวัดประชารัฐสร้างสุข กิจกรรมประกาศเจตนารมณ์รักษาศีล 5 การทำ Big Cleaning Day และการพัฒนาวัดให้เป็นสัปปายะสถาน กิจกรรมเหล่านี้มิใช่เพียงการรวมกลุ่มกันทำงาน แต่ยังสร้างจิตสำนึกร่วมและทัศนคติเชิงบวกต่อการเปลี่ยนแปลงในชุมชน และผลจากการขับเคลื่อนนี้ยังทำให้เกิดการยกระดับวัดปรางาสี ให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนในทุกมิติ ทั้งด้านศิลปวัฒนธรรม การศึกษา สุขภาวะ และจิตวิญญาณ โดยมีการจัดตั้ง “8 ฐานเรียนรู้” ได้แก่ ฐานประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ พุทธศิลป์ วัฒนธรรม ประเพณี สมุนไพรพื้นบ้าน อาหารชาติพันธุ์ ขนมหอยโข่ง เครื่องจักสาน และเทียนขี้ผึ้ง ซึ่งล้วนแต่เป็นพื้นที่เรียนรู้ที่ส่งเสริมการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและอัตลักษณ์ของชุมชนไปพร้อมกับการพัฒนาทักษะอาชีพของคนในพื้นที่ สอดคล้องกับงานวิจัยของ เสาวนีย์ จันทสังข์ และโชติกา สิงหาเทพ ที่ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางอาหาร “กินผักสมุนไพรพื้นบ้านให้เป็นยา” กรณีศึกษา : บ้านไทรงาม ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ผลการวิจัยพบว่า การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น ถ่ายทอดความรู้ให้กับคนรุ่นใหม่ผ่านการอบรมและการสอนในชุมชนทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังคงมีความสำคัญและถูกนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน (เสาวนีย์ จันทสังข์ และโชติกา สิงหาเทพ, 2568) อีกทั้งในด้านการสื่อสารและภาพลักษณ์ของชุมชน มีการพัฒนาเว็บไซต์วัดปรางาสีและเพจ Facebook เพื่อเผยแพร่กิจกรรมงานบุญ งานวิจัย และภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สาธารณะ ส่งผลให้ชุมชนเกิด “ความตื่นรู้” ในการบันทึก จัดการ และนำเสนอองค์ความรู้ของตนอย่างเป็นระบบเป็นกระบวนการที่สร้างทั้งการยอมรับตนเองและได้รับการยอมรับจากภายนอก ขณะเดียวกัน วัดยังได้กลายเป็นศูนย์สุขภาวะชุมชน ที่มีบทบาทมากกว่าพื้นที่ทางศาสนา ส่งผลโดยตรงต่อการปลูกฝังคุณธรรมแก่เยาวชนและชาวบ้าน และช่วยเสริมบทบาทของพระสงฆ์ให้เป็นผู้นำจริยธรรมในระดับพื้นที่ได้อย่างเข้มแข็ง

ชุมชนบ้านปรังกาสิ จังหวัดกาญจนบุรี มีศักยภาพและต้นทุนทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์กะเหรี่ยงและมอญ ที่เข้มแข็งและหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นประเพณี วิถีชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน รวมถึงวัฒนธรรมของชาวมอญในมิติความเชื่อ ศาสนา และศิลปกรรม สามารถนำทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้มาสร้างเป็นห่วงโซ่พัฒนา 4 มิติ ได้แก่ มิติเศรษฐกิจที่ต่อยอดสู่อาชีพ ผลิตภัณฑ์ และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มิติสังคมที่ใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสร้างความรัก ความสามัคคีในชุมชน มิติการศึกษาที่ถ่ายทอดอัตลักษณ์ผ่านศูนย์เรียนรู้ และหลักสูตรท้องถิ่น และมิติสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงวัฒนธรรมกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับผลการวิจัยของ ดิสอน สุกสมพันธ์ และคณะ ที่ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาบ้านช่อนเหนือ เมืองช่อน แขวงหัวพัน สปป.ลาว ผลการวิจัยพบว่า แนวทางส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของชุมชนช่อนเหนือ ได้แก่ 1) สร้างความตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมแก่ทุกกลุ่มคน 2) ส่งเสริมการศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชน และ 3) สนับสนุนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการปกป้องและคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม ซึ่งแนวทางเหล่านี้จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมของท้องถิ่น (ดิสอน สุกสมพันธ์ และคณะ, 2568) จากผลการวิจัยชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการใช้ทุนชุมชนและทุนมนุษย์ในการขับเคลื่อนชุมชนให้เข้มแข็ง โดยการให้บทบาทสำคัญกับองค์กรในชุมชนเองเป็นผู้นำในการพัฒนา ซึ่งตรงกับที่บ้านปรังกาสินำทุนวัฒนธรรมชาติพันธุ์มาเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาในทุกมิติ ผ่านการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอย่างแท้จริง ผลการวิจัยเรื่องกลไกการขับเคลื่อนชุมชนบ้านปรังกาสิด้วยพลังบวร พบว่า การใช้กลไก “บวร” (บ้าน - วัด - โรงเรียน) เป็นแกนหลักในการอนุรักษ์และพัฒนาห่วงโซ่วัฒนธรรมชาติพันธุ์กะเหรี่ยงและมอญ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ยุธธ จินา และรณิศา จินา รูปแบบการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียนในการส่งเสริมคุณธรรมค่านิยม 12 ประการ: กรณีศึกษาโครงการบวรสันติสุข องค์การบริหารส่วนตำบลแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ (ยุธธ จินา และรณิศา จินา, 2560) และงานวิจัยของ พลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง และคณะ ที่ได้ศึกษาเรื่อง ชาติพันธุ์สัมพันธ์ในพื้นที่ของพุทธศาสนาของกลุ่มปลั่ง (ไตดอย - ลัวะ) ผลการวิจัยพบว่า การใช้ศาสนาและวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสร้างอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ โดยชุมชนพัฒนากลไกขับเคลื่อน 6 ด้าน ได้แก่ การบูรณาการความร่วมมือ การอนุรักษ์วัฒนธรรมชาติพันธุ์ การพัฒนาวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ การสื่อสารองค์ความรู้ การส่งเสริมสุขภาพ และการส่งเสริมคุณธรรม ผลการขับเคลื่อนทำให้เกิดคณะกรรมการพลังบวร วัดกลายเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และสุขภาพชุมชน มีการจัดกิจกรรมวัฒนธรรมต่อเนื่อง พัฒนาระบบสื่อสารดิจิทัล (พลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง และคณะ, 2563) ที่เน้นบทบาทของศาสนาและวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม จากการอภิปรายทั้งหมดสะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการขับเคลื่อนกลไกพลังบวรในชุมชนบ้านปรังกาสิ เป็นแนวทางที่มีความสอดคล้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสามารถพัฒนาเป็นต้นแบบของชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่ชาติพันธุ์ได้อย่างแท้จริง โดยเน้นการมีส่วนร่วม การอนุรักษ์วัฒนธรรม และการพัฒนาแบบองค์รวมในทุกมิติ ทั้งสังคม วัฒนธรรม ศาสนา และสุขภาพ เพื่อความยั่งยืนของชุมชนในระยะยาว

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยเรื่อง “กลไกการขับเคลื่อนชุมชนให้เข้มแข็งด้วยพลังบวรผ่านมิติวัฒนธรรมชาติพันธุ์ในเขตชุมชนบ้านปรังกาสิ จังหวัดกาญจนบุรี” จากผลการวิจัย สามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ปรากฏดังแผนภาพ ต่อไปนี้

ภาพที่ 3 BWR โมเดล กลไกการขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบ

จากภาพสามารถอธิบายเป็น BWR โมเดลกลไกการขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบ ดังนี้ BWR (Blessed-Wisdom-Resilience Model) ย่อมาจาก Blessed = ความเป็นสิริมงคล ความประเสริฐ Wisdom = สติปัญญา ภูมิปัญญา Resilience = ความเข้มแข็ง ความยั่งยืน แปลความหมายรวม “ความประเสริฐ ภูมิปัญญา และความเข้มแข็งของชุมชน ด้วยพลังบ้าน วัด ราชการ”

กลไกการขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย 6 กลไก ได้แก่ 1) กลไกบูรณาการความร่วมมือแบบมีส่วนร่วม การขับเคลื่อนชุมชนให้เข้มแข็งจำเป็นต้องใช้ พลังของทุกภาคส่วน (บ้าน วัด ราชการ ผู้นำชาติพันธุ์ เยาวชน และชุมชน) ร่วมกันกำหนดเป้าหมาย วางแผน และลงมือทำ ช่วยให้เกิด ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม และทำให้การขับเคลื่อนเกิดขึ้นจริงอย่างยั่งยืน 2) กลไกอนุรักษ์และพัฒนาห่วงโซ่วัฒนธรรมชาติพันธุ์ ชุมชนมีทุนทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์ เช่น ประเพณี ความเชื่อ และวิถีชีวิต ที่สามารถเชื่อมโยงเป็น “ห่วงโซ่วัฒนธรรม” ซึ่งต่อยอดสู่การเรียนรู้ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ และการท่องเที่ยวชุมชน ทำให้วัฒนธรรมยังคงอยู่และสร้างมูลค่าเพิ่มให้ชุมชนได้ 3) กลไกพัฒนาวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ศิลปกรรม วัฒนธรรม ภูมิปัญญา วัดในชุมชนมีบทบาทสำคัญมากกว่าแค่ศูนย์รวมศรัทธา สามารถพัฒนาเป็น ศูนย์การเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรม พุทธศิลป์ และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีพระสงฆ์และชุมชนร่วมกันสร้างกิจกรรมที่ส่งเสริมการศึกษาและถ่ายทอดองค์ความรู้ 4) กลไกสื่อสารและเผยแพร่องค์ความรู้ของชุมชน การสื่อสารในชุมชนต้องชัดเจนและทั่วถึง สร้างศูนย์ข้อมูลและช่องทางเผยแพร่ เช่น ศูนย์เรียนรู้ กิจกรรมเวที นิทรรศการ และสื่อสมัยใหม่ เพื่อให้ทุกกลุ่มชาติพันธุ์และคนรุ่นใหม่เข้าถึงองค์ความรู้และร่วมกันสืบสานวัฒนธรรมได้จริง 5) กลไกส่งเสริมสุขภาพและคุณภาพชีวิต ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านและทรัพยากรธรรมชาติ เช่น สมุนไพร วิถีเกษตรปลอดภัย และกิจกรรมสุขภาพ ส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความรู้และทักษะดูแลตนเอง นำไปสู่ สุขภาวะที่ดีและคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน และ 6) กลไกส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และความสามัคคี วัดและผู้นำชุมชนสามารถทำหน้าที่เป็น ศูนย์กลางในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ผ่านกิจกรรมและพิธีกรรมต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดความสามัคคี ลดความขัดแย้ง และสร้าง พลังความรักในชุมชน อย่างเป็นรูปธรรม

สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “กลไกการขับเคลื่อนชุมชนให้เข้มแข็งด้วยพลังบวรผ่านมิติวัฒนธรรมชาติพันธุ์ในเขตชุมชนบ้านปรังกาสี จังหวัดกาญจนบุรี” ใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) โดยมีมุ่งใช้พลังวัฒนธรรมชาติพันธุ์ กระเหรี่ยงและมอญ ร่วมกับพลังบวร (บ้าน วัด โรงเรียน) เป็นแรงขับเคลื่อนหลักในการพัฒนาชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนสามารถพัฒนาห่วงโซ่วัฒนธรรมที่เชื่อมโยงประเพณี วิถีชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การรื้อฟื้นการทำขนมทองโยะ การทอผ้าไหมทอพื้น และการทำเทียนขี้ผึ้ง ให้กลายเป็นฐานการเรียนรู้ 8 ด้าน และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม พร้อมทั้งสร้างกลไกพลังบวร 6 ด้าน ที่ครอบคลุมการมีส่วนร่วม การอนุรักษ์วัฒนธรรม การพัฒนาวัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ การสื่อสารดิจิทัล สุขภาวะ และคุณธรรมจริยธรรม ส่งผลให้วัดปรังกาสีกลายเป็นศูนย์กลางชุมชนในทุกมิติ เกิดการฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างคน วัด โรงเรียน และชุมชนอย่างแท้จริง จากผลการวิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้ 1) ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการส่งเสริมบทบาทของภาคีเครือข่ายในชุมชน โดยเฉพาะหน่วยงานรัฐ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้มีบทบาทในการเป็น “ตัวกลาง” เชื่อมโยงระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน ให้ดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง 2) ข้อเสนอแนะต่อชุมชน/สังคม ชุมชนควรตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมชาติพันธุ์ที่มีอยู่ในท้องถิ่น และส่งต่อสู่คนรุ่นใหม่ผ่านกิจกรรมที่มีความหมาย เช่น การเรียนรู้วัฒนธรรมจากผู้เฒ่า การจัดค่ายวัฒนธรรมสำหรับเยาวชน และส่งเสริมการรวมกลุ่มในระดับชุมชนที่หลากหลาย เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน ให้มีบทบาทเป็นแกนนำร่วมกับบ้าน วัด และโรงเรียนในการขับเคลื่อนกิจกรรม 3) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ควรมีนโยบายสนับสนุนการพัฒนา “กลไกบวรเชิงพื้นที่” โดยเน้นให้บ้าน วัด และโรงเรียน ทำงานร่วมกันตามบริบทของแต่ละชุมชน ไม่ใช่เพียงแค่โครงการเฉพาะกิจหรือระยะสั้น เสนอให้มีการบูรณาการแนวนโยบายด้านการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ เพื่อสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน และ 4) ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาต่อเนื่องเกี่ยวกับ “รูปแบบความร่วมมือที่ยั่งยืน” ของพลังบวรในชุมชนชาติพันธุ์ เพื่อเปรียบเทียบในหลายพื้นที่และสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปใช้ได้ในระดับนโยบายควรขยายพื้นที่ศึกษาไปยังชุมชนชาติพันธุ์อื่นในจังหวัดกาญจนบุรี หรือจังหวัดใกล้เคียง เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบการใช้ทุนวัฒนธรรมในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ควรศึกษาเชิงประเมินผล (Evaluation Research) ว่ากิจกรรมที่ขับเคลื่อนโดยพลังบวรส่งผลต่อคุณภาพชีวิตหรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนอย่างไรบ้างในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ พวงประยงค์ และसानิตย์ หนูนิล. (2561). สังคมชนบทไทยสมัยใหม่กับปัจจัยกำหนดวิถีการดำเนินชีวิต. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 44(2), 34-64.
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2563). วัดปรังกาสี จังหวัดกาญจนบุรี. เรียกใช้เมื่อ 13 กรกฎาคม 2568 จาก <https://shorturl.asia/Rp6PX>
- ช่อพฤกษ์ ผิวภู. (2566). หลักธรรมาภิบาลบนฐานอัตลักษณ์วิถีวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง จังหวัดตาก. วารสารพิภพ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, 21(1), 41-61.
- ดิสอน สุกสมพันธ์ และคณะ. (2568). แนวทางส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาบ้านช่อนเหนือ เมืองชอน แขวงหัวพัน สปป.ลาว. วารสารภูมินิเวศพัฒนาอย่างยั่งยืน, 6(1), 32-46.
- ธีรพล กอบวิทยากุล และคณะ. (2556). การเรียนรู้จากงานบริการวิชาการ: การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน. ใน รายงานการวิจัย. วิทยาลัยเซนต์หลุยส์.

- ประทีป พิษทองกลาง และคณะ. (2561). มีศิลป์ จึงมีสันติภาพ: ถอดบทเรียนชุมชนสันติภาพจากยอดดอย. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 7(ฉบับเพิ่มเติม), 450-462.
- พระธรรมะมรณ ฐานวุฑฺโฒ (ดงวัน). (2565). การศึกษาวิเคราะห์อัตลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาของคนไทยองในตำบลประตูป่า อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน. วารสาร มจร ทวารวดีปริทรรศน์, 1(2), 12-21.
- พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี และคณะ. (2560). การขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 เพื่อการเสริมสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน อย่างสันติในสังคมไทย. ใน รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- พลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง และคณะ. (2563). ขาดิพันธุ์สัมพันธ์ในพื้นที่ของพุทธศาสนาของกลุ่มปลั่ง (ไตดอย - ลัวะ). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.).
- ยุรธร จีนา และรณิตา จีนา. (2560). บรรสันติสุข: รูปแบบการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียนในการส่งเสริมคุณธรรมค่านิยม 12 ประการจังหวัดเชียงใหม่. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 6(ฉบับพิเศษ), 47-60.
- วัชรินทร์ จินต์วุฒิ. (2558). คติความเชื่อ: แกนหลักในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่กรณีศึกษาดอยมูลเซอ จังหวัดตาก. วารสารวิชาการประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปกร, 29(1), 177-189.
- วิมลสิทธิ์ หรยางกูร. (2554). จิตวิทยาสภาพแวดล้อม : มุูลฐานการสร้างสรรค์และจัดการสภาพแวดล้อมน่าอยู่อาศัย. กรุงเทพมหานคร: จี.บี.พี เซ็นเตอร์.
- เสาวนีย์ จันทสังข์ และโชติกา สิงหาเทพ. (2568). การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางอาหาร “กินผักสมุนไพรพื้นบ้านให้เป็นยา” กรณีศึกษา: บ้านไทรงาม ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ. Interdisciplinary Academic and Research Journal, 5(3), 351-366.